

TAUTIŠKUMAS IR RELIGIJA KLAIPĖDIEČIŲ MEMUARINĖJE LITERATŪROJE

Arūnas Baublys

Klaipėdos universitetas

Anotacija

Straipsnyje, remiantis pastaruoju metu gausiai leidžiamu memuarinės literatūros segmentu, apžvelgiama, kaip Klaipėdos krašto gyventojai – lietuvininkai ir vokiečiai – suvokia tautiškumą bei religiją, kokiais kriterijais vadovaujantis save priskiria vienai ar kitai tautinei ir konfesinei grupei. Apžvelgiami nauji šaltiniai ir esami istoriografijos darbai, akcentuojami ekonominiai, kultūriniai, religiniai skirtumai, kurie XIX a. pabaigoje – XX a. pirmojoje pusėje lėmė lietuviškosios savivokos sampratos skirtumus Didžiojoje ir Prūsų Lietuvoje. Tiriama, kaip tautiškumo suvokimas priklauso nuo kultūrinio ir religinio konteksto. Nustatyta, kad net ir tos pačios tautos, gyvenusios skirtingomis politinėmis bei religinėmis aplinkybėmis, atstovai, siekdami bendro tikslo, būdus tam tikslui pasiekti gali rinktis visiškai skirtingus.

PAGRINDINIAI ŽODŽIAI: *Klaipėda, tautiškumas, religija, lietuviai, vokiečiai.*

Annotation

Der Artikel ist vorbereitet auf Grund der in den letzten Jahren erschienenen und leicht erreichbarer fülle der verschiedenen Erinnerungen die sind geschrieben von der ehemaligen Einwohnern des Memellandes – genau litauischen wie deutschen Herkunft. Das Ziel dieser Forschung ist erkennen wie durch die Entwicklung des regionalen Selbstbewusstseins verwirklichten sich die Ideen und Modellen des nationalen und konfessionellen Bewusstseins die waren entwickelt von den Stellvertretern der selber Nation aber in den Verschiedenen historischen und konfessionellen umständen.

KEY WORDS: *Klaipėda, nationality, religion, Lithuanians, Germans.*

Įvadas

Klaipėdos krašto prijungimas prie Lietuvos Respublikos 1923 m. buvo svarbus jaunos Lietuvos valstybės užsienio politikos, diplomatijos ir stiprėjančios jauno krašto kariuomenės laimėjimas, garantavęs jaunai valstybei laisvą priėjimą prie jūros bei sudaręs galimybę išvengti tuo metu Lietuvai nepalankių ar nedraugiškų valstybių poveikio (Dornfeldt ir kt., 2017, p. 109).

Tyrimo objektas – Klaipėdos krašto autochtonų vokiečių ir lietuvių memuarinė literatūra, išleista Lietuvai atgavus nepriklausomybę.

Tyrimo imtis: leidiniai, platinami per tautines ar kultūrinės senųjų kraštiečių bendrijas arba autorių iniciatyva atgabenti ir viešai platinti Klaipėdoje bei regione.

Tyrimo tikslas: nustatyti tautiškumo ir religijos santykį bei reikšmę tarpukario Klaipėdos vokiečių ir lietuvininkų istorinėje atmintyje.

Tyrimo uždaviniai: 1) aptarti Klaipėdos regiono vokiškosios ir lietuviškosios istoriografijos tautiškumo bei konfesinės priklausomybės sampratos kontekstą; 2) atskleisti tautiškumo ir religijos prioritetų svarbą klaipėdiešių naujojoje memuarinėje literatūroje.

Tyrimo metodai: memuarinės literatūros lyginamoji analizė ir sintezė.

Pirmą kartą per visą istorinį laikotarpį į vieną valstybę suburti Didžiosios Lietuvos ir dalies Prūsų Lietuvos¹ lietuviškai kalbantys gyventojai, kurie beveik septynis šimtus metų gyveno ir savo tapatumą puoselėjo skirtingomis politinėmis, ekonominėmis bei religinėmis aplinkybėmis, kurios, nepaisant etninio bendrumo ir geografinio artumo, buvo tokios skirtingos, kad bendroje valstybėje ne sumažėjo, bet atvirksčiai, šie skirtumai, ypač politinėje, kultūrinėje ir net ūkinėje srityse, tapo sunkiai įveikiama takoskyra. Žvelgiant iš laiko perspektyvos, šiandien galime konstatuoti, kad Lietuvos valstybės pastangos atlietuvinti kraštą nebuvo tokios sėkmingos, kaip tikėtasi.

Kodėl taip atsitiko? Į šį klausimą ir šiandien dar iki galo neatsakyta, nors nuveikta nemažai. Tirtos ekonominės, politinės ir kultūrinės priežastys atskleidė, kad mechaninis susijungimas iš esmės nieko neišsprendžia. Tenka konstatuoti, kad atlikti tyrimai, nors ir išsamūs, buvo nukreipti labiau į politinio, o ne nacionalinio tapatumo tyrimus ir iki šiol tik paviršutiniškai „užgriebia“ dvasinę lietuviškai kalbančių krašto gyventojų raidos bei jų konfesinės

¹ Lietuviškojoje istoriografijoje *Mažosios Lietuvos* pavadinimas įsitvirtino XX a. pradžioje, istoriškai jis nepakankamai korektiškas, nes dažnai vartotas tik kalbant apie Klaipėdos kraštą. Prūsų Lietuva (vok. *Preussisch Litauen*), rečiau – *Litauischer Kreis*, *Litauische Ämter*, *Provinz Lithauen* – istorinis-etnografinis Prūsijos, vėliau – Rytprūsų regionas, apėmęs šiaur rytines Prūsijos provincijos dalis, kuriose gyveno lietuvininkai.

savivokos specifika, kurioje greičiausiai slypį pagrindiniai atsakymai, kodėl šio krašto integracinis procesas vyko taip vangiai ir sunkiai.

1. Istoriografinė apžvalga

Istoriografijoje šia tema, kuri daugiausia kurta jau sovietinės okupacijos sąlygomis, nuolat pabrėžiama ne tik politinė, bet ir nacionalinė, kartais – net ir religinė klausimo dedamoji, įvardyta kaip nutautinimas, germanizacija, lietuviškumo menkinimas, priverstinis vokietinimas mokykloje ir bažnyčioje (Matulevičius, 1989, p. 195). Tai buvo labai paranku valdančiosioms politinėms jėgoms, kurios, pasinaudodamos istorine priešprieša tarp baltų genčių ir Vakarų krikščionių pasauliui atstovaujančio Vokiečių ordino, siekė trivialių politinių tikslų: palaikyti lietuviškai savivokai būdingą neva akivaizdžiais istorijos faktais grindžiamą priešišumą konkrečiai Vokietijai ir nepatiklumą, viso Vakarų pasaulio atmetimą. Ši nuostata nenauja – „vykusiai pasiskolinta“ iš tarpukario Lietuvos politikų virtuvės, kur taikyta propagandiniai tikslais iki Antrojo pasaulinio karo, siekiant Klaipėdos krašte įtvirtinti politinius Lietuvos interesus.

Sovietinėje Lietuvoje Klaipėdos krašto klausimas meistriškai naudotas „drebinant lietuviškumo stygą“ palankia valdantiejiems Maskvos statytiniams kryptimi, bent jau taip jiems patiems atrodė. Ne rūpesčio lietuvių tautos interesais skatinami Stalino emisarai siūlė Lietuvos komunistams mokslininkų perengtą teorinį pagrindimą, kad šios žemės buvo etninės baltų genčių žemės (Кушнер (Кнышев), 1951, p. 258) ir siekė jas prijungti prie kuriamos sovietinės Lietuvos respublikos teritorijų. Tokie teiginiai, kaip pagrindinis nesutarimų argumentas, dažnai kartoti profesionaliojoje, populiariojoje ir lavinimui skirtoje literatūroje net 1990 m. atkūrus Lietuvos valstybingumą (Žostautaitė, 1992, p. 405; Juška ir kt., 1994, p. 175).

1923 metais įvykdyta Klaipėdos krašto prijungimo prie Lietuvos akcija oficialiojoje istoriografijoje pateikiama kaip vietos lietuvių sukilimas (anot komunistų, liaudies valios išraiška), tačiau įdomu, kad šis faktas išsamiau neplėtotas, akcentuojamas tik jo lokalus ir antivokiškas pobūdis. Sėkmingai

manipuliuota ir 1939 m. Klaipėdos krašto aneksavimo klausimu bei jo gražinimu po Antrojo pasaulinio karo jau į Lietuvos TSR sudėtį.

Čia verta pastebėti, kad lyginant su Vilniaus krašto klausimu Klaipėdos krašto istorijos procesams vertinti skirta daugiau dėmesio, pabrėžiant jo nacionalinius aspektus, gvildenant Vilniaus problematiką to atvirai vengta (Žepkaitė, 1980, p. 314).

Tenka pripažinti, kad tiek lietuviškojoje (Žostautaitė, 1992, p. 195; Matulevičius, 1985, p. 195), tiek ir vokiškojoje (Kurschat, 1968, p. 644) historiografijoje lietuvių ir vokiečių sugyvenimo vienoje valstybėje objektyvios analizės klausimui ilgą laiką, matyt, sąmoningai vietos neatrasta. Vietoj to daugelyje sovietinės epochos darbų, kurie pasirodė iki pat sovietinės sistemos žlugimo Lietuvoje ir už jos ribų pasirodžiusiuose abiejų tautinių grupių (lietuvių ir vokiečių) išėvijos darbuose (Gudaitis, 1957, p. 434; Kurschat, 1968, p. 644), dominavo tokie stereotipiniai teiginiai, kaip prūsiškasis nacionalizmas, imperializmas, vėliau ir jį pakeitęs vokiškasis nacionalsocializmas, subrandinę panieką ir neapykantą lietuviams bei lietuviškumui. Tai buvo tarsi savaime suvokiamas reiškiny, kurio kvestionavimas vertintas, jei ne kaip šventvagystė, tai bent jau kaip lietuvių interesų nepaisymas. Panašiai istoriją vertino ir tremties nostalgijos bei nuoskaudų dvasioje rašomi priverstinių bėglių iš šio krašto į Vokietiją darbai: jie neretai kaltina lietuvius ar politinį lietuvišką nacionalizmą vykdžius vokiečių tautinės grupės priespaudą ar net kryptingą persekiojimą (Plieg, 1962, p. 268).

Atidžiau įsižiūrėjus į tekstus matyti, kad kiekviena pusė ieškojo savo teiginiams pateisinimo ir nenorėjo matyti savo pačių padarytų klaidų ar sukurtos neteisybės, todėl savos tiesos aiškinimas nustelbė objektyvių įvykių ir faktų kalbą, kuri nebuvo patogi nė vienai iš oponuojančių pusių. Nereikia pamiršti, kad dėl tam tikrų dar beveik netirtų aplinkybių priešprieša tarp lietuvių ir vokiečių, ją dangstant kaip lietuvių etnosą išnaudojimą, jei sėkmingai ir neskaluota, tai toleruota sovietmečio istorijos apologetų. Tiriant lietuvių tautinės grupės Prūsijoje išnaudojimą, jų nacionalinę, ekonominę, politinę ir kt. priespaudą ar kitus aspektus, vokiškasis etnosas visada buvo jam priešpriešinamas kaip darni, lietuviams tik blogo linkinti visuma. Pastebėtina, kad tą pačią ar panašią tematiką tyrusiųjų Rusijos imperijoje vertinimai buvo riboja-

mi, manipuliuojant klasiniu ar luominiu, o ne etniniu ar nacionaliniu aspektu. Tik pastaruoju metu atlikti tyrimai (Safronovas, 2015, p. 318; Ėmužis, 2013, p. 147–167; Riechmann, 2011, p. 529; Dornfeldt ir kt., 2017, p. 256) pradėjo keisti (bent iš dalies) stereotipų, kurie suformuoti XX a., interpretaciją, tačiau jie vis dar labai gajūs ir vargu ar bus lengvai įveikti kartoms nepasikeitus.

XX a. pradžioje po ilgo laiko grąžintas Lietuvos valstybinis savarankiškumas, jos vidaus ir užsienio politikos kūrimas, naujo valstybės elito telkimas – visa tai buvo iššūkis, nelengva našta gulęs ant Lietuvos visuomenės pečių, juolab kad jaunos Lietuvos Respublikos valstybingumas atkurtas tarsi plyname lauke, praktiškai atsisakant bajoriškosios Abiejų Tautų Respublikos (ATR) tradicijos dvasia išauklėtų asmenų, įžvelgiant juose lenkiškumo pavojų.

Lietuvos Respubliką kūrė politinės ir valstybės valdymo patirties niekada neturėjęs, tačiau etniškai „gryniausias ir švariausias“ jos sluoksniu – išeiviai iš kaimo. Nors ši visuomenės grupė ir lėmė XIX a. tautinio atgimimo raidą bei turinį, ji pati, vos prieš šešis dešimtmečius išsirutuliavusi iš keletą šimtmečių užsitęsusių baudžiavos jungo, neturėjo pakankamai praktinės patirties, kuri buvo būtina ne tiek valstybės valdymui, kiek jos vidaus bei užsienio politikos kūrimui, santykiams su kitą istorijos raidos kelią patyrusiomis tautomis ir jų nuoseklios raidos dėka sukurtomis valstybėmis.

Klaipėdos krašto atveju susidurta iš pirmo žvilgsnio su paprasta, tačiau labai subtilia problema – religiniu, ekonominiu ir politiniu aspektu skirtingo, iš dalies lietuviškai kalbančio krašto integravimas į visais aspektais kitokią raidą išgyvenusią Lietuvą. Šie ir daugelis kitų veiksnių, ne vieno šiandienos Lietuvos istoriko vertinimu, neprisidėjo prie greito ir sklandaus šio krašto integravimo ar bent jau sėkmingo priartinimo prie to, todėl priešprieša, abipusės nuoskaudos čia suvaidino savo pragaištingą vaidmenį ir nesuartino, o gal net dar labiau vieną nuo kitos atskyrė kalbinių požiūriu bendras to paties etnosos dalis. Kitaip tariant, kultūriniai skirtumai, kitokia tapatybė, aiškiai suvokiamos kultūrinės komunikacijos stoka išsiliejo į prieštaravimus ir vienas kito nesupratimą, kuriuo pasinaudojo trečiosios jėgos.

Tai, kad šios dvi Lietuvos buvo labai skirtingos, lengvai galima įsitikinti pasklaidžius pastaraisiais metais pasirodžiusius darbus, kuriuose sukaupta

faktografinė medžiaga paimta iš trečiųjų, t. y. ne vokiškų ir ne lietuviškų, šaltinių.

Pasitelkę ryškiausias, nors kai kada drastiškai skambančius, šių šaltinių teiginius galime suvokti, kad šios dvi Lietuvos buvo dviejų skirtingų pasaulių dalys. Tai akivaizdžiai parodyta Lietuvos diplomatijos istorijai skirtoje istoriko ir diplomato Vytauto Žalio knygoje (Žalys, 2012, p. 380). Autorius subtiliai ir nekupiūruodamas aprašo į Lietuvą atvykusių diplomatų įspūdžius apie jos sostinę Kauną: pateikiami ne politiniai, bet buitiniai įspūdžiai ir vertinimai. Nesmagu ir nejauku skaityti, kaip Danijos konsulas E. Biering'as 1921 m. konstatuoja: „Lietuvos sostinė daro mažo, tikrai vargingo ir aptriušusio Rusijos provincijos miesto įspūdį“ (Žalys, 2012, p. 141). Tai toli gražu ne pats kritiškiausias miesto, kartu ir visos Lietuvos vertinimas, kurį išsakė bendraudami tarpusavyje ir su Lietuvos atstovais ne vienas į Lietuvą iš Vienos, Berlyno ar kitų Europos sostinių atvykęs diplomatas. Diplomatai, neretai to net neslėpdami, manė, kad „Kaunas – jau ne Europa, o labiausiai į vakarus nutolusi Azijos dalis“ (Žalys, 2012, p. 141).

Galima tik įsivaizduoti, kaip atrodė Lietuvos provincijos miestai, jei sostinė ten reziduojantiems diplomatams paliko tokį atgrasų vaizdą: jie buvo priversti kęsti blakes, purvą, sanitarijos stoką. Kaip rašo autorius: „Daugelis užsienio valstybių atstovų neslėpė tik ir laukiantys to momento, kada galės išvykti iš Kauno“ (Žalys, 2012, p. 144). Kad tai nėra epizodinis ar atsitiktinis vertinimas, galime įsitikinti ir kitoje knygoje, kuri parengta remiantis gausia laikmečio publicistika ir kur apstu vaizdų, kurių nesinorėtų priimti kaip tam tikros krašto gyvenimo duotybės, jei ne tas faktas, kad pasakojama pačių to laikotarpio liudytojų (Kulikauskas, 2018, p. 414).

Tie patys šaltiniai visai kitaip apibūdina Klaipėdą ir Klaipėdos kraštą, kur konsulatuose dirbo Kaune rezidavusiųjų kolegos. Visų pirma jie jautėsi labiau privilegijuoti ir ne tik dėl buities bei gyvenimo sąlygų. Anot ten dvylika metų gyvenusio pagrindinio Klaipėdos prijungimo prie Lietuvos iniciatoriaus Ernesto Galvanausko, „Klaipėdoje nebuvo prabangos, bet nesimatė nei skurdo“ (Žalys, 2012, p. 163). Neturintis ambasadoriaus rango Didžiosios Britanijos reikalų patikėtinis T. H. Preston'as savo įspūdžius apsilankius Klaipėdos krašte 1929 m. perteikė taip: „Didžiąją Lietuvą apibūdino kaip necivilizuotą,

beveik azijatų šalį, o Klaipėdos krašte jis matė sunkiai dirbančią, sumanią ir kultūringą vokiečių bendruomenę. Brito pranešime Klaipėdos kraštas pristatomas kaip kultūros, švaros, pažangos, apskritai civilizacijos salelė purvo, skurdo, atsilikimo, tinginystės, nesąžiningumo, nemokšišumo, prietarų ir intrigų dykumoje“ (Žalys, 2012, p. 163).

Tokius vertinimus galima būtų lengvai nurašyti vakarietiškam pasipūtimui ar tiesiog, ypač britų, imperinei arogancijai, kai viskas, kas ne britiška, vertinta kritiškai, jei ne tai, kad tų pačių kraštų diplomatai, vertindami Kauną ir visą Lietuvą ketvirtajame XX amžiaus dešimtmetyje, pastebėjo, jog „Kaunas baigia nusimesti čigonišką didelės Rusijos gyvenvietės rūbą, tam, kad būtų panašus į vakarietišką, šiek tiek amerikietišką miestą“ (Žalys, 2012, p. 153).

Šie teiginiai apibūdina teigiamus Lietuvoje vykusius pokyčius, piešia bendrą krašto ekonomikos ir krašto gyventojų gerovės augimą, nėra ką slėpti, ir *europėizaciją*, tačiau tai kartu yra puikus rodiklis, atskleidžiantis, kokia gili buities takoskyra skyrė Klaipėdos kraštą ir Didžiąją Lietuvą jų susijungimo pradžioje, nekalbant apie mentalinius ar kitus aspektus, kurie veikė kasdienio gyvenimo lygmeniu.

Paradoksalu, bet Klaipėdos kraštą prisijungusi Lietuva į savo sudėtį įtraukė ekonominiu, socialiniu ir kultūriniu aspektais toliau pažengusį sociumą, todėl pažanga, kurią pasiekė Lietuva ir apie kurią byloja diplomatinis „virtuvių“ šaltiniai, iš esmės buvo ne pokyčiai, kuriuos Klaipėdos krašte vykdė Lietuva, bet pačios Lietuvos visuomenės priartėjimas prie tų sąlygų, kuriomis jau gyveno šio krašto gyventojai. Šis faktas, jei jį vertinsime ne per nacionalinio pasididžiavimo, bet per pragmatizmo prizmę, visai kitaip nušviečia teiginius apie Lietuvos ekonominį atsilikimą ir pateisina nemažos dalies klaipečių lietuvininkų bei vokiečių tautinės grupės rezervuotą ar net atvirai išsakomą skeptišką požiūrį į naujos valdžios ir valdininkijos vykdytą politiką, kurią amžininkai pristatydavo kaip vokišką nacionalizmo bei šovinizmo apraišką. Neatmetant pastarųjų veiksmų, tenka prisiminti, kad nuoseklus ir detalus Lietuvos Vyriausybės bei jos atstovų vykdytos politikos auditas iki šiol neatliktas, nors daugelį dalykų jau savaime įvertino pati istorija.

Verta atkreipti dėmesį, kad net taip pamėgtas sovietinės istoriografijos argumentas apie krašto atlietuvinimą, kurį neretai dar nekritiškai priima senosios kartos autoriai, taip, kaip jis pateikiamas, verčia abejoti, ar „Kauno valdžios“, kaip neretai Klaipėdoje vadinta Lietuvos Vyriausybė, pasirinktas kelias buvo teisingas. Paradoksalu, bet Prūsų Lietuvoje lietuvių kalba įgijo valstybinės kalbos statusą gerokai anksčiau ir plačiau, nei tai pavyko padaryti Abiejų Tautų Respublikoje ar Rusijos imperijoje.

Prūsijoje, tiksliau, lietuviškai kalbančio jos etnosu apgyventoje teritorijoje, kuri pačios Prūsijos valdžios vadinta Prūsų Lietuva, XVI–XIX a. valdžios potvarkiai skelbti lietuvių kalba. Tai vieni pirmųjų lietuviškų pasaulietinių spaudinių, kurie nuolat buvo leidžiami apie keturis šimtus metų (Kuzborska ir kt., 2011, p. 149). Atsižvelgę į tai, kad, pradėdant Reformaciją, LDK protestantiškose bažnyčiose pradėta pamokslauti lietuviškai bei šia – lietuvių – kalba pradėtos leisti religinio turinio knygos, ir tai, kad Jėzuitų ordinas, kovodamas su krašte plintančiu protestantizmu, Katalikų Bažnyčioje pradėjo vartoti lietuvių kalbą, tuo tarpu Prūsijoje, be Bažnyčios, lietuvių kalba buvo viena iš oficialių valdžios pasaulietinio bendravimo su pavaldiniais kalbų, galime konstatuoti, kad čia lietuvių kalba anksčiau pradėta vartoti kaip valstybės ir dalies jos pavaldinių susikalbėjimo kalba, nei tai atsitiko Didžiojoje Lietuvoje. Ten lietuvių kalba taip ir liko tik bažnyčioje, beje, nugalėjus kontr-reformacijai, ji liko protestantiškose bažnyčiose, o Katalikų Bažnyčioje ją laipsniškai vėl išstūmė lenkų kalba.

Tuo metu Prūsijoje į valdžią atėjus karaliui Frydrichui Vilhelmui I (1713–1740) ir siekiant į valstybės ūkio tvarkymo reikalus kuo plačiau įtraukti karalystės gyventojus, aktyviau imta versti įsakus į vietines kalbas, taip pat ir lietuvių (Kuzborska ir kt., 2011, p. 151). Kitaip sakant, lietuvių kalbai valstybiniu lygmeniu suteiktas antras kvėpavimas. Verta prisiminti, kad kaip tik tuo metu ne be valdovo žinios įkurtas Karaliaučiaus (1718–1944) ir Halės (1727–1740) lietuvių kalbos seminarai, kurių veiklos ir jų auklėtinių dėka mokslo pasaulis jau XVIII a. atkreipė dėmesį į lietuvių kalbos unikalumą (Citavičiūtė, 2004, p. 393). Turbūt net nereikia plačiau aiškinti, kad žlugus ATR didžioji dalis etninės Lietuvos atiteko Rusijos imperijai, kur lietuvių kalbai iš valdžios pusės visai neskirta jokio dėmesio, ji XIX a. antrojoje pusėje tik

drausta. Tuo metu Prūsų Lietuva perėmė leidybos ir dalies kūrybos lietuvių kalba iniciatyvą. Taigi galima nedviprasmiškai kalbėti apie kultūrinį transferą iš Prūsų Lietuvos į Didžiąją Lietuvą, tam kaip priemone pasitelkiant kalbą.

Tokiomis aplinkybėmis, kai antrosios Vokietijos imperijos pirmasis kancleris Otto von Bismarck'as (1815–1898) pradėjo įgyvendinti savo geležinę Vokietijos vienijimo politiką, kai į pirmą planą, be kitų dalykų, iškėlė ir vokiečių kalbą, nacionalinių kalbų vartotojams liko dvi galimybės: rinktis dvikalbystę arba vokiečių kalbą. Norėję iš karto priminti, kad ir Rusijos imperijoje buvusi lietuvių tautos dalis patyrė tą pačią problemą, tik čia, renkantis tarp lietuvių ar rusų kalbų, dar reikia prisiminti lenkų kalbos ir lenkiškosios kultūros įtakos svarbą, kuri buvo ypač reikšminga konfesiniu aspektu, nes didlietuviai buvo katalikai, kuriuos bandyta atversti į stačiatikybę.

XIX a. sparčiai vykstantys šiuolaikinio nacionalinio kristalizavimosi ir modernųjų nacijų formavimosi procesai nebuvo vienietinis reiškinys, jis apėmė visą Europą, todėl ten, kur formavosi nacionalinė valstybė, kurios sudėtis nacionaliniu požiūriu buvo nevienalytė, lygiagrečiai formavosi ir mažesnių etnosų savivoka. Skirtumas tik tas, kiek ir kokių teisių besiformuojančioje nacionalinėje valstybėje jie turėjo ir kiek jų paisyta. Nuo to, procesai vyko evoliuciniu ar revoliuciniu būdu, priklausė ir nacionalinių valstybių stabilumas. Neatsitiktinai Prūsijoje pasirinktas evoliucinis būdas, tuo tarpu Didžiojoje Lietuvoje visą laiką buvo balansuojama tarp evoliucinio ir revoliucinio, nes tai implikavo jau pati nacionalinės mažumos, kokia buvo lietuviai, Rusijos imperijoje teisinė (spaudos draudimas, gimtosios kalbos išstūmimas iš viešojo gyvenimo) padėtis.

Ne mažiau svarbus buvo ir religinis aspektas. Prūsijos lietuviai priklausė kritinę masę turinčiai evangelikų liuteronų konfesijai. Religinis tapatumas su vokiečiais ir kitomis tautinėmis grupėmis buvo jungiantis, o ne skiriantis pradas. Tam pasitarnavo ir teologinis liuteronų mokymas apie dvi karalystes².

Kad buvo taip, o ne kitaip, įrodymų ilgai ieškoti nereikia. Jau po Antrojo pasaulinio karo istorikės Arūnės Arbušauskaitės Kuršių nerijoje vyk-

² Tai visuma Martyno Liuterio teologinių pamąstymų ir pasisakymų apie Dieviškosios ir pasaulietinės valdžios, įstatymo ir Evangelijos santykį, kuriame dominuoja nuostata, kad kiekviena valdžia pareina nuo Dievo, todėl jai reikia paklusti, nes, kas priešinasi valdžiai, priešinasi Dievui.

dyti senųjų gyventojų tyrimai, apibendrinti jos parengtoje publikacijoje (Arbušauskaitė, 2000, p. 61–82), atskleidė, kad tų gyventojų savivokoje pilietybė ir tautybė bei namuose vartota kalba neretai buvo priešingos toms įsivaizduojamoms nuostatomis, prie kurių esame pripratę. Šave laikantieji vokiečių tautybės asmenimis nevengė teigti, kad su tėvais namuose kalbėjo tik lietuviškai. Šios nuostatos viešinimo nevengė – atvirksčiai, tai akcentavo ir naujų Klaipėdos krašto istoriją populiarinančių kelionių vadovų autoriai vokiečiai (Pölking, 2013, p. 373).

Kitaip buvo Didžiojoje Lietuvoje, kur kompaktiškai gyvenanti Romos katalikų tikėjimą išpažįstanti etninė krašto gyventojų dauguma imperijos mastu buvo konfesine mažuma, su visomis iš to išplaukiančiomis aplinkybėmis.

Totalitarizmo ir vėliau sekusio šaltojo karo laikotarpiu požiūris į istoriją buvo grindžiamas savo teismo implikacijomis. Tai vedė į niekur, nes abi pusės savo loginius teiginius grindė, atrodytų, tvirtais argumentais, kuriais remiantis praktiškai neįmanoma nustatyti, kuri pusė teisesnė. Lietuviai (šiuo atveju dažnai savo nuožiūra prisiimdami teisę kalbėti ir už lietuvininkus) dėstė faktus apie vokiečių nacionalizmą ir jų nepakantumą tam, kas ne vokiška, o išvartieji po Antrojo pasaulinio karo iš savo gimtų vietų vokiečiai, vertindami tarpukario ar pokario laikmetį, dėstė tą patį, tik priešingai (Klumbies, 1998, p. 253; Gaigalaitis, 1998, p. 531; Juška, 2003, p. 846; Juška, 1997, p. 782). Dramatiškiausia tai, kad abi pusės iš esmės buvo ir yra teisios, nes ir vienu, ir kitų argumentai pagrįsti tik faktais, visiškai neatsižvelgiant į kontekstą, istorines aplinkybes ir daugelį kitų veiksnių, šiuolaikinių tyrėjų gražiai įvardytų kaip mentalinio lygio takoskyros problematika. Pastarąją veikė religiniai ir kultūriniai veiksniai, nulemti politikos bei ūkio raidos.

Kadangi po kalbos jautriausia vieta buvo religija, daugelis kaip pagrindas imamų faktų nuoskaudoms pagrįsti susiję su bažnytine sritimi, kuri neatsiejama nuo kalbos ir tikėjimo. Nesiveldami į tuščią diskusiją ir nebandydami atkartoti tų kontraversijų ir argumentų, kurie pasitelkiami priešpriešą aprašančioje istoriografijoje (Dibelius, 1921, p. 118; Obereigner, 1968, p. 98; Gudaitis, 1957, p. 434), tuo labiau nebandydami jais remtis, kad atsektume konflikto pradžią ar bent jo užuomazgas, norėtume pabrėžti, kad riba tarp to, ką vadiname lietuviu, lietuvininku ir vokiečiu Klaipėdos krašte, dažnai

negali būti nustatyta pagal išorinius, tuo labiau dirbtinai sukurtus kriterijus. Geriausias būdas – palikti laisvę patiems, kam tai yra aktualu, save priskirti prie minėtų grupių.

2. Tautiškumas ir religija memuarinėje literatūroje

Laikas atitolino šią sudėtingą ir daug kuo labai kontraversišką epochą, todėl savęs suvokimas ir santykis su Klaipėdos kraštu, jo tautine sudėtimi gana plačiai atskleistas įvairiuose pastaruosiu metu laisvai prieinamuose memuarinio pobūdžio darbuose. Vienuose jis pateikiamas plačiau, kituose – su tam tikromis kupiūromis, kai kada – tik be jokių argumentų pateiktų teiginių pavidalu. Ši įvairovė leidžia įsitikinti, kiek angažuotas, pateikdamas apriorinius vertinimuose, yra vienas ar kitas jų autorius. Dažnai jau medžiagos dėstymas lemia tam tikrą išankstinę poziciją, kaip antai vokiečių kalba išleistoje Evald'o Rugull'io knygoje teigiama, kad lietuviai save matė Prūsijos sudėtyje. Siekdamas tai pagrįsti autorius aprašinėja iki Pirmojo pasaulinio karo vykusį Priekulės parapijos lietuvaičių vizito pas imperatorių Vilhelmą I protokolinį priėmimą Berlyne (Rugullis, 2000, p. 42–43). Knyga parašyta gana konservatyvia dvasia, nes autorius, pasakodamas apie žemdirbių ekonominės padėties prastėjimą (tarpukario perprodukcija ir žemos supirkimo kainos), tai mato kaip politinio lietuvių valdžiai nesimpatizuojančių ūkininkų persekiojimo priemonę (Rugullis, 2000, p. 60–61). Kita vertus, savo knygoje jis kažkodėl vengia ne tik nacių atėjimo į Klaipėdą vertinimo, bet ir detalesnio nuomonių bei nuotaikų aprašymo, tarsi krašto istorijoje tai būtų buvęs ciliinis reiškinys.

Jam priešingais ne tik savo turiniu, bet ir dvasia galima laikyti kito vokiečių kilmės autoriaus Wilhelm'o Köhler'io atsiminimus. Jis aprašo ne tik savo jaunystę tarpukario Klaipėdos krašte, bet ir tarnybą Lietuvos kariuomenėje (Köhler, 1999, p. 69–74). Šios knygos tonas ir turinys visiškai priešingi E. Rugull'io knygoje išsakytomis mintims, nors „anšliuso“ ir jis detalai nevertina.

Paprastai kintantį ar pastovų tautinį nusistatymą savo memuarinėje literatūroje atviriau demonstruoja lietuvininkų kilmės asmenys. Pavyzdžiui,

lietuvininkams gerai žinomas liuteronų bažnyčios mecenatas Kurtas Vėlius slapyvardžiu pasirašytuose memuarinio pobūdžio atsiminimuose savo santykį su tautybe išreiškia labai tiesmukai: „Buvome užsispyrę lietuvininkai (...) lietuviškai skaityti išmokau šeimoje“ (Antanas Ž, 2002, p. 15–16). Martynas Toleikis, kurio atsiminimai išleisti serija „Skaitiniai apie Klaipėdos kraštą“, priešingai, būdamas jau brandaus amžiaus Pirmojo pasaulinio karo dalyvis, savo lietuviškumą deklaruoja per savo dar iki karo pradėto vokiškai rašyti dienoraščio kalbos kaitą į lietuvių kalbą, Klaipėdos kraštą prijungus prie Lietuvos (Toleikis, 2008, p. 8–9). Jam priklauso ir liūdnas tvirtinimas, kad pasirinkusieji lietuviybę ir išvykusieji į Lietuvą, aneksavus Klaipėdos kraštą ir bolševikams okupavus Lietuvą, vėliau pasirinko repatriacijos į reičą kelią: „Labai daug, beveik visi lietuviai, kurie anksčiau iš Klaipėdos krašto buvo persikėlę į Lietuvą, dabar repatriacijos keliu grįžo į Vokietiją, nes geriau norėjo pamesti lietuvių kalbą ir būdą, kaip likti su bolševikais“ (Toleikis, 2008, p. 8–9). Tai tik dar kartą liudija, kad apsispręsti dėl tautiškumo totalitarizmo laikotarpiu buvo nelengva, dažnai tai lėmė ne tie postulatai ar veiksniai, kurie atrodo svarbūs žvelgiant mūsų dienų žiūrovo akimis.

2009 metais Klaipėdos vokiečių bendrijos iniciatyva išleista knygelė „Klaipėdos krašto prisiminimai“, kurioje fragmentiškai pateikti šios bendrijos narių atsiminimai apie prieškarį, karo ir pokario laikotarpius, iš dalies patvirtina teiginį apie apsisprendimo tautiškumo bei kalbos klausimais sudėtingumą. Čia, nors ir fragmentiškai, pateikta medžiaga apie šios grupės asmenų tautiškumo suvokimą. Dalis tautiškumo apraiškų pagrįsta argumentais, kad „visa giminė gyvena Vokietijoje“ (Klaipėdos..., 2009, p. 13), kiti tai sieja su „tarpukario tėvų nuostata“ (Klaipėdos..., 2009, p. 14), dar kiti – su „tėvo, kaip vermachto kareivio, likimu“ (Klaipėdos..., 2009, p. 14), tik dalis aiškiai ir nedviprasmiškai tai akcentuoja teigdami: „Mano tėveliai abu vokiečiai...“, arba „mes šeimoje šnekėdavome vokiškai“ (Klaipėdos..., 2009, p. 16).

Visi šie argumentai pakankamai aiškūs, išskyrus, tai, beje, puikiai siejasi tiek su pokario, tiek ir su tarpukario realijomis, Erikos Konrad-Juknevičienės atvejį. Čia mes aptinkame ir pokariui būdingą sprendimą paskatinusių aplinkybių įvardijimą, kuris, kaip ji pati teigė, iš pirmo žvilgsnio buvo nulemtas vos ne buitinių aplinkybių: „Po karo, kai su Anna Schleppe kalbėdavau lietu-

viškai, kiti klausdavo, kokia kalba aš kalbu? Nė vieno žodžio nesuprasdavo. Tai buvo tokia tarmė – šišioniškių“ (Klaipėdos..., 2009, p. 15). „Šis pavyzdys labai gerai iliustruoja kalbinio tapatumo skirtumų atveją, kurių nemažai buvo dar prieškaryje ir kurie suvaidino lemiamą vaidmenį tautinės tapatybės kristalizavimui pokaryje. Įdomu yra tai, kad visi knygos respondentai praktiškai pabrėžia savo dvikalbystę“ (Klaipėdos..., 2009, p. 24–25), todėl galima daryti prielaidą, kad apsisprendimą dėl tautiškumo neretai lėmė ne kalbinės, bet kultūrinės ir religinės tapatybės dalykai.

Lietuvinių požiūris į tautiškumą lakoniškiausiai, kartu ir iškalbingiausiai atskleistas Povilo Pukio novelių-prisiminimų knygoje, kur jis Klaipėdos siuvėjo lūpomis išsako vaikystėje girdėtą frazę: „Aš nesu vokiečių, aš nesu žemaitis. Aš šišioniškis“ (Pukys, 2007, p. 101). Ir kitame sakinyje paaiškina: „Kalba mylem lietuvišką, ale ordnungg – tvarką priimam germanišką. Pas vokiečių viskas yr’ kaip tur būt, o žemaitių gyvenims bėdinas – trobesiai šiaudais kloti, keliai prasti, ratai iki buksų purvan klimpst (...) ir tikėjims – kits, ne mūsiškas“ (Pukys, 2007, p. 101). Šiame sakinyje tarsi užkoduota visa esmė, nusakanti vietos lietuvininkų tapatybės bruožus: kalba ir tikėjimas – tai dalykai, kurie juos sieja, kartu tikėjimas ir gyvenimo kokybės bei tvarkos samprata skiria nuo Didžiosios Lietuvos kaimynų žemaičių. Visgi verta pažymėti, kad religinė tapatybė čia suvokiama tik kaip tapatumo dalis, ji nėra suprantama kaip išskirtinė priešybė. Savo ir svetimo supratimo naratyvas išlieka beveik visose atsiminimų knygoje, kurios išspausdintos XX a. pabaigoje – XXI amžiaus pradžioje.

Kitas pavyzdys, puikiai patvirtinantis, tik detaliau iliustruodamas, lietuvininkų tautinės savivokos konstrukta yra Martyno Tydeko dienoraščio skyrius, skirtas žemaičiams, „Žemaičiai. Mūsų kaimynai“. Jis rašo: „Mūsų krašte susitiko dvi kultūros – žemaitiška / lietuviška ir vokiška. (...) Didžiausias skyrimas buvo religija: žemaičiai – katalikai, prūsai – evangelikai. Bet tas skirtumas nebuvo visiškas, nes buvo ir vokiškų katalikų“ (Tydekas, 2008, p. 32). Nors autorius pats teigia religiją esant didžiausiu skirtumu, verta įsiklausyti į šiuos žodžius, nes jis tame pačiame skyriuje pereina ir prie iš religijos išplaukiančių ekonominių bei lavinimo aplinkybių, kurias ir įvardija kaip esminius skirtumus, teigdamas: „Svarbiausias skirtingumas buvo ekono-

miškas. Prūsų karaliai anksčiau įrėngė mokyklas ir akademijas už rusų carus. Prūsijos industrija augo greičiau. Klaipėdos krašto būrai galėjo savo produktus lengviau eksportuoti į Vokietiją. Tačiau mes buvome biedni, ale žemaičiai buvo dar biednesni. Kalbos ir papročių bendrybės mumis traukė int rytų [į rytus – A. B.], ekonominiai interesai – int vakarų. Tokius priešingus tempimus buvo sunku išlaikyti ir išbalansuoti ir tas ne visuomet pasisekė. Man atrodo, kad čia randami pagrindai Klaipėdos problemoms“ (Tydekas, 2008, p. 33). Tokia autoriaus pozicija verčia suklusti ir atidžiau panagrinėti religijos, kaip skiriamosios ribos, klausimą. Panašu, kad paprastas žvejo vaikas savo įžvalgose puikiai apčiuopia, kad ne religija, bet jos giluminių procesų paveiktas kasdienis gyvenimas tarp dviejų vieno etnosu atstovų nubrėžė gilesnę ribą.

Šią nuostatą puikiai iliustruoja P. Pūkių knygoje, skyriuje „Plikas per miestą“, pateiktas nutikimas (Pukys, 2007, p. 32–43). Endris, siekdamas nardymo po vandeniu rekordo, savo drabužius netyčia palieka garvežio kelyje ir turi nuogas parbėgti namo. Ši nemaloni situacija, anuomet galėjusi nutikti ne vienam smarkuoliui, baigiasi gana netikėta atomazga, kai namus pasiekęs dėl tos situacijos labai išgyvenantis Endris iš tėvo batsiuvio ne tik negauna pylos, bet nusiramina giedodamas religinę giesmę, kurią, kad nurimtu, jam pasiūlo tėvas.

Jo jausmai verčia susimastyti: „Gieda ir junta – giesmė ramina, širdį lengvina. Ale nesupranta, kas? Giesmės žodžiai? Gaida? Ar tėvo ramus buvimas šalia... Dieną patirti pergyvenimai išgaruoja kaip nebuve“ (Pukys, 2007, p. 42). Ši vieta atskleidžia paprastą tiesą, kad lietuvininko gyvenime tikėjimas, malda ir giesmė gimtąja kalba yra jo neatsiejamos savasties dalis. Tikėjimas, čia persipynęs su gyvenimu ir kasdienybe, kaip tai gali būti ne sąmoningai renkantis, bet veikiau sąmoningai, yra tikro, gilaus, iš širdies plaukiančio tikėjimo ir kasdienio gyvenimo jungtis.

Priešingai nei istoriografijoje vyravusios ideologemos, apie lietuvininkų santykį su vokiečiais memuarinėje literatūroje aptinkame kitų teiginių: „Šiaip jau krašto lietuviai su vokiečiais sutardavo kaip geri kaimynai ir dori žmonės“ (Pukys, 2007, p. 102). Daugelis prisiminimų autorių pabrėžia, kad 1939 m., kai į kraštą atėjo naciai, santykiai tarp vokiečių ir lietuvių, veikiami nacistinės ideologijos ir jos puoselėtojų veiksnu, pasikeitė.

Martynas Tydekas rašo: „Tas metas mūsų kraštui tikrai buvo „nulinis metas“, nes po to niekas neliko taip, kaip kas per ilgus šimtmečius buvo buvęs, ale to mes dar nežinojom“ (Tydekas, 2008, p. 44). Jam pritaria ir Povilas Pukys, kuris rašo: „Kai Berlyne fiureris ėmė rėkaut: „Ein Reich, ein Volk, ein Führer“, vietos vokiečiai stojos nebesukalbami...“ (Pukys, 2007, p. 102).

Vokiečių žurnalistė Ulla Lachauer, aprašydama Rytprūsių ūkininkės Lėnės Grigolaitytės prisiminimus, labai taikliai rašo: „...atsitiko ir šis tas netikėta: Versalio sutartis šį regioną įtraukė į konfliktą. (...) Koalicijos nariai, remdamiesi tuo, kad šių žemių ištakos esančios lietuviškos, atskyrė žemes anapus Nemuno nuo Vokietijos. Sprendimas ignoravo jų valią ir šimtamečius ryšius su Vakarais. Su lietuviais iš anapus, kurie tuomet buvo beatsikratą carinės imperijos ir kūrė tautinę valstybę, Prūsijos lietuviai turėjo mažai ką bendrą. (...) buvo protestantai, ištikimi vokiečiams [šiuo atveju šį teiginį tenka daugiau suvokti ne kaip pažodinę ištikimybę, bet veikiau ištikimybę tam politiniam elitui (monarchijai), kuris valdė šalį. Tokias nuostatas implikavo religiniai kriterijai (dviejų karalysčių teologinis liuteronų mokymas, aiškinęs apie pasaulietinės valdžios dieviškąją priklausomybę – A. B.), jų ekonominę padėtį kur kas geresnę negu lietuvių anapus sienos. Šimtmečiais eita skirtingais keliais, nugalėtojų konstatuotas etninis bendrumas buvo tik iliuzija“ (Lachauer, 2001, p. 132).

Tokia bendra, nors nepriklausomai vienas nuo kito lietuvininkų bei vokiečių išsakyta, nuomonė apie savo tautybę, pagrįsta religiniu tapatumu, leidžia, atmetus totalitarizmo epochos suformuluotus grynai ideologinius teiginius apie vokišką nacionalsocializmo prigimtį, kaip sudėtinę ir neišvengiamą vokiško nacionalizmo dalį (kartu tektų pripažinti ir bolševizmo fenomeną esant tik rusiškojo pasaulio dalimi), teigti, kad lietuvininkais save vadinančių Klaipėdos krašto gyventojų požiūris į savo vietą krašto visuomenės sanklodoje suvoktas ne kaip antrarūšis ar žemesnis, vis dėlto jis nebuvo automatiškai tapatinamas ir su Didžiosios Lietuvos lietuviškumu. Nors juos siejo bendra kalba, religiniai ir iš to išplaukiantys gyvenimo būdo, verslumo, požiūrio į visuomenę, valdžią, valstybę bei gyvenimo kokybės lygmenys juos labiau vienas nuo kito skyrė nei siejo.

Tautiškumas, išskyrus nacių laikmetį, Prūsų Lietuvoje nebuvo ta skiriamoji riba, kuri visai atskyrė lietuvius nuo vokiečių taip, kaip tai suprato ir suvokė Didžiosios Lietuvos lietuviai, tam taikę savo istorinę patirtį, atsinešą ir išgyventą Rusijos imperijos sudėtyje. Būti lietuvininku ir Prūsijos piliečiu buvo veikiau pasirinkimas nei priverstinis apsisprendimas, o ta riba, kurios neveikė religinė sudedamoji, nebuvo tokia skausminga, kaip tai buvo Didžiojoje Lietuvoje, nes ji taip vienareikšmiškai nesieta su statusu visuomenėje, ekonominės gerovės ir pragyvenimo lygiu. Tautiškumas, konfesinė priklausomybė ir regionalumas tarsi neprieštaravo vienas kitam ir darniai derėjo tol, kol tai nebuvo perkeliama į politinį lygmenį, vedusį prie valstybinio atskirumo klausimo arba, kaip tai atsitiko nacistinėje Vokietijoje, prie rasinio dominavimo teorijų.

Negalima nutylėti ir dirbtinio vokiškumo palaikymo, kuris, prijungus Klaipėdos kraštą prie Lietuvos, nors ir autonomijos sąlygomis, plačiai neafišuojant vykdytas per Vokietijos vyriausybės remiamą ir finansuojamą privatų Vokiečių fondą (vok. *Deutsche Stiftung*) (Dornfeldt ir kt., 2017, p. 113), turėjusį užtikrinti, kad prarastose reicho žemėse bus išlaikytas vokiškumas. Šis fondas finansinę paramą vietiniams vokiečiams perduodavo per konsulatą. Todėl Vokietijos generalinis konsulas Klaipėdoje nepriklausė Vokietijos pasiuntinybės Kaune kompetencijai (Dornfeldt ir kt., 2017, p. 113–114), o Vokietija vengė oficialiai pripažinti Klaipėdos kraštą Lietuvai.

Išvados

Lietuvai prisijungus Klaipėdos kraštą, jos viltys, siejamos su bendro etnoso, bendros kalbos veiksniais, nepasiteisino. Kraštas integruotas vangiai, nes tam trukdė ekonominiai ir kultūriniai veiksniai, kurie lėmė, kad krašto gyventojai, lyginantys savo gyvenimo gerovę bei saviraiškos galimybes jiems įprastais būdais (bažnyčia, draugijos, sambūriai), dėl beveik visą laiką buvusios karo padėties negalėjo laisvai tenkinti savo poreikių, o ekonomiškai silpnėjęs kraštas, prie kurio šis regionas prijungtas, iš karto negalėjo pasiūlyti naujų ir patrauklių alternatyvų.

Ne mažiau svarbus veiksnys buvo ir religiniai skirtumai, kurie buvo suformavę skirtingą pilietiškumo, politinio aktyvumo, ekonominio bei kasdienio gyvenimo ir paprasto pilietiškumo suvokimą bei skirtingas sampratas, tai lėmė skirtingą požiūrį į tuos pačius valstybės ir valstybingumo dalykus.

Bendro etnoso ir kalbos principais formuojami bendrabūvio principai, tikintis sklandžios krašto integracijos, nepasiteisino, nes neatsižvelgta į visus krašto ekonominius, gyventojų mentalinius bei religinius skirtumus, kurie juos skyrė nuo kalbiniu ir etniniu požiūriu panašios, kartu labai skirtingos Didžiosios Lietuvos.

Lygiaverčio ir abipusio kultūrinio transfero stygius neleido visiškai atskleisti ir pasireikšti lietuvininkų tautinio tapatumo bei tautiškumo aspiracijoms tautinėje valstybėje ir pagimdė dalies visuomenės sąmonėje paslėptą nostalgiją, nors ir ne idealiams, bet per amžius susiklosčiusiems, todėl geriau suvokiamiems bei suprantamiems bendrabūvio tautiškai „margoje“ Prūsijos valstybėje principams. Deklaratyvaus tautiškumo idealai, grindžiami įsitikinimu, kad užtenka tik kalbinio ir etninio bendrumo, greitai nustelbti ekonominio gyvenimo realijų, o centrinės valdžios negebėjimas suvokti šio regiono specifikos sužlugdė bei gerokai sulėtino integracinius procesus, todėl 1939 metų „anšliusas“ nesukėlė vietinio, čia iki prijungimo prie Lietuvos gyvenusio lietuviško etnoso pasitraukimo į Didžiąją Lietuvą bangos. Pokario tragedija nušlavė tuos lietuviško etnoso likučius į Vokietiją, kur dauguma patyrė asimiliaciją, o tuos, kurie save laikė labiau tautiškai susipratusiai, kartu su pokario pabėgėlių banga iš Didžiosios Lietuvos nunešė net iki JAV, Kanados ar Australijos. Saujelė likusiųjų gimtinėje palengva ištirpo pokario atvykėlių iš Lietuvos ar artimiausios Žemaitijos masėje.

Esant tokioms aplinkybėms memuarinėje literatūroje vokiškasis etnosas stengėsi save aiškiai apibrėžti labiau tautiniu aspektu, kuris buvo pabrėžiamas per kalbinę priklausomybę, ypač pokariu. Religinis tapatumas šios grupės nariams buvo svarbus, tačiau jis nesuvoktas kaip esminis tapatumo elementas, veikiau kaip kultūrinis skirtumas.

Lietuvininkai tautiškumą dažnai pabrėžtinai siejo su ryškiu konfesinės priklausomybės aspektu, kuris kalbinį panašumą su didlietuviais, nors ir pabrėžia, bet dėl susiformavusio protestantiškojo mentaliteto ypatybių (ypač

darbo etikos, gyvenimo būdo, kasdienio gyvenimo kultūrinių ir buitines skirtumų) pasąmoningai išreiškia stipresnį regioninį nei bendranacionalinį tapatumą. Verta atkreipti dėmesį į tai, kad beveik visuotinai paplitęs kelių kalbų mokėjimas (vokiečių, lietuvių ar kuršių) čia tiesmukiškai nesiejamas su kokia nors tautine grupe. Svarbus paties asmens apsisprendimas, kam priklausyti, jį lemia istoriškai susiklosčiusios konkrečių laikmečių istorinės aplinkybės.

Literatūra

- Antanas, Ž. (Vėlius Kurtas) (2002). *Dvyliktoji diena*. Kaunas: Inos pasaulis.
- Arbušauskaitė, A. (2000). Demographische Veränderungen auf der Kurischen Nehrung nach 1945. *Annaberger Annalen*, Nr. 21, p. 147–167.
- Citavičiūtė, L. (2004). *Karaliaučiaus universiteto Lietuvių kalbos seminaras. Istorija ir reikšmė lietuvių kultūrai*. Vilnius.
- Dibelius, O. (1921). *Staatsgrenzen und Kirchengrenzen. Eine Studie zur gegenwärtigen Lage des Protestantismus*. Berlin.
- Dornfeldt, M., Seewaldt, E. (2017). *Hundert Jahre deutsch-litauische Beziehungen*. Husum.
- Ėmužis, M. (2013). Auf historischen Spuren über einen Anschluss des Kaliningrader Gebietes an Litauen. *Annaberger Annalen*, Nr. 21.
- Juška, A., Mališauskas, J., Pupšys, V. (1994). *Lietuvininkų žemė*. Kaunas: Šviesa.
- Juška, A. (2003). *Mažosios Lietuvos mokykla*. Klaipėda: KU leidykla.
- Juška, A. (1997). *Mažosios Lietuvos bažnyčia XVI–XX amžiuje*. Klaipėda: KU leidykla.
- Gaigalaitis, V. (1998). *Atsiminimai*. Klaipėda: KU leidykla.
- Gudaitis, K. (1957). *Lietuviai evangelikai*. Hamilton: Rūta.
- Klaipėdos krašto prisiminimai*. (2009). Klaipėda: S. Jokužio leidykla.
- Klumbies, M. (1998). *Erweckung und Kirchenkampf. Erinnerungen eines Memelländer Pfarrers*. Ostfildern: Verlag Stephan Zehnle.
- Kulikauskas, G. (2018). *Lietuvio kodas. Įpročiai ir būdas senovės lietuvių prieš 100 metų*. Vilnius: Tyto alba.
- Kurschat, H. A. (1968). *Das Buch vom Memelland. Heimatkunde eines deutschen Grenzlandes*. Oldenburg: Köhler Verlag.
- Köhler, W. (1999). *Verlorene Heimat! Wiedergefunden! Erinnerungen eines Memeler Bowke und Heydekrüger Lausbub*. Lübeck.
- Kuzborska, A., Sidabraitė, Ž. (2011). 13 naujai surastų Prūsijos valdžios įsakų. *Archivum Lithuanicum*, T. 13, p. 149–212.
- Lachauer, U. (2001). *Rojaus kelias. Rytprūsių ūkininkės Lėnės Grigolaitytės prisimi-*

- nimai. Vilnius: Baltos lankos.
- Matulevičius, A. (1989). *Mažoji Lietuva XVIII amžiuje*. Vilnius: Mokslas.
- Obereigner, O. (1968). *Die Kirche des Memellandes nach dem Versailler Vertrag. Erinnerungen aus dem Memelland*. Bad Schwartau.
- Plieg, E. A. (1962). Das Memelland 1920–1939. Deutsche Autonomiebestrebungen im litauischen Gesamtstaat. *Marburger Ostforschungen*, Band 19.
- Pölkling, H. (2013). *Das Memelland wo Deutschland einst zu Ende war. Ein historischer Reisebegleiter*. Berlin: be.bra verlag.
- Pukys, P. (2007). *Anuokart prie uosto. Nutikimai tarpukario Klaipėdoje 1932–1939*. Vilnius.
- Riechmann, J. H. (2011). *Evangelische Kirche Altpreußens in den Abtretungsgebieten des Versailler Vertrags. Eine Untersuchung unter besonderer Berücksichtigung des Memellandes zwischen 1919 und 1938*. Nordhausen: Verlag Traugotz Bautz.
- Rugullis, E. (2000). *Erinnerungen an ein deutsches Grenzland an der Memel*. Hilden.
- Safronovas, V. (2015). *Nacionalinių erdvių konstravimas daugiakultūriniam regione: Prūsijos Lietuvos atvejis*. Vilnius.
- Tydekas, M. R. (2008). *Žvilgsnis atgal. Transkribuoti tekstai*. Sud. J. Bukantis. Klaipėda: KUL.
- Toleikis, M. (2008). *Ir žodžiai tapo Kūnu. Skaitiniai apie Klaipėdos kraštą*. Ketvirtoji knyga. Klaipėda: Vėjasparnis.
- Žalys, V. (2012). *Lietuvos diplomatijos istorija 1925–1940 metais*. Vilnius: Edukologija.
- Žepkaitė, R. (1980). *Diplomatija imperializmo tarnyboje: Lietuvos ir Lenkijos santykiai 1919–1939 m.* Vilnius: Mokslas.
- Žostautaitė, P. (1992). *Klaipėdos kraštas 1923–1939*. Vilnius: Mokslas.
- Кушнер (Кнышев), П. И. (1951). *Этнические территории и этнические границы*. Москва: АН СССР.

NATIONALITÄT UND RELIGIOSITÄT IN DER ERINNERUNGSLITERATUR VON DEN MEMELLENDER

Arūnas Baublys

Zusammenfassung

Nach dem Zusammenbruch der Sowjetunion die Geschichtsschreibung die war gezielt auf die Erforschung der Geschichte des Memellandes überlebte eine Wende. Sie brachte auf den Arbeitstisch zwar wieder die alten Fragen des in der Vorkriegszeit und später von litauischen wie auch von deutschen Seite häufig behandelten Themas über die beidseitigen Streitigkeiten zwischen den Deutschen und Litauischen Aspirationen in der Frage der Verwaltung und Zugehörigkeit des Memel Gebietes, aber sie waren auf neu aufgearbeitet. In der Alter (Vor- und Nachkriegszeit) Geschichtsschreibung besonders wichtige Rolle spielte die von den beiden Seiten sehr stark unterstrichene Frage der Identität der Memelländer. Doch oft, grade, diese Frage war am wenigsten wissenschaftlich begründet.

Grade nach der Wende auf den Buchmarkt kamen häufige Erinnerungsbücher geschriebene von den ehemaligen Memelländer deutscher wie auch litauischer Herkunft. Grade Erforschung des Inhaltes dieser Literatur auf Grund der Selbstbestimmung in der Frage der Nationalbesinnung wie auch der Religiosität, leistete uns feststellen, dass für die sich als deutschen anerkennenden Teil der Bevölkerung die Frage der Nationalität war sehr eng verbunden mit der Muttersprache. Das Konfessionelle hier war kein wichtiges Argument. Bei den Preußisch Litauern, die Muttersprache zwar war ein bindefaden mit den Großlitauern, doch zusätzlich, hier spielte eine besondere Rolle auch die Konfessionelle Zugehörigkeit, die auch in der Sicht auf die Großlitauern, war etwas Trennendes. Auf Grund der vielsprachigen Umgebung, oft, die nationale Zugehörigkeit war die Sache der persönliche Entscheidung, auf die einwirkten zehr verschiedene Histörchen Faktoren des alltäglichen Lebens.